

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

Szerkesztő: FITZ JENŐ

B. sorozat 5. szám

Radetzky Jenő:

Székesfehérvár
madárvilágáról

1956

SZÉKESFEHÉRVÁR

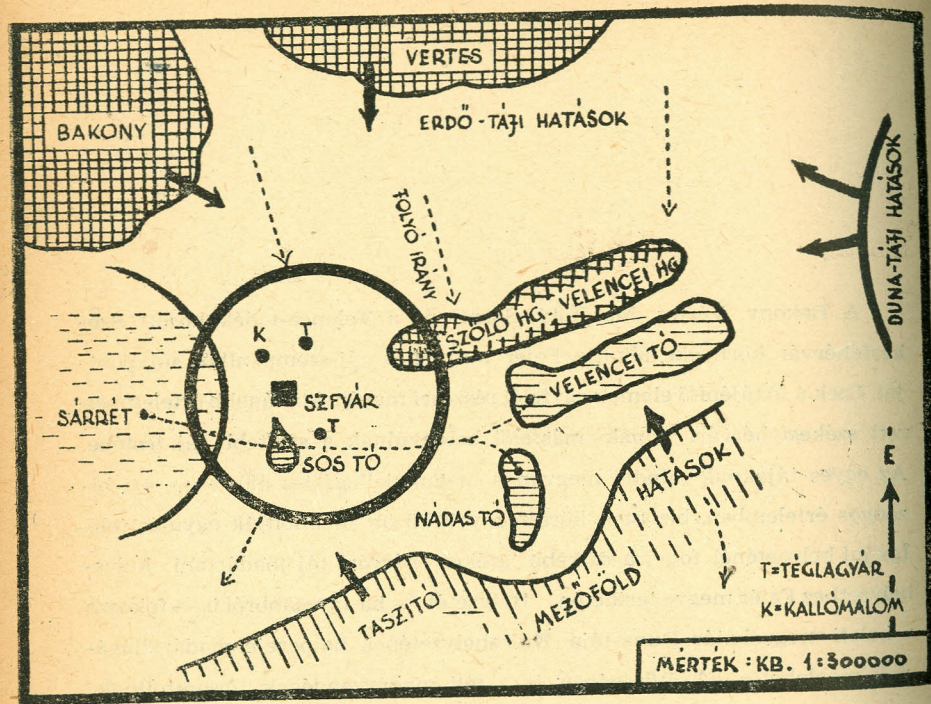
Kiadja

a székesfehérvári ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM Múzeumi Bizottsága
(Székesfehérvár, Ságvári Endre tér 3.). Készült 2000 példányban.

A kiadásért felelős dr. Fitz Jenő múzeumvezető.

A Bakony, Vértes, Mezőföld, Sárrét és a Velence-vidék között Székesfehérvár környéke alkotja Fejér megyének táj-szempontról súlypontját. Ezek a fő tájépítő elemek egyfelől részesei magának a tágabb értelemben vett székesfehérvári tájnak, másfelől belenyúlnak a szűkebb táj testébe. Az egyes tájaknak mindig megvan a maguk jellegzetes élővilága, ezt bizonyos értelemben, bizonyos körülmények között továbbítják egymás felé. Így jut helyzeténél fogva a szűkebb székesfehérvári táj madártani kulcs-helyzethez Fejér megye területén. Helyzetét — ha távolabbról is — fokozza a keleti megyehatár Duna-tája. Kulcs-helyzetének hatóereje madárvilágának meglehetősen sokrétűségében és a téli madárvendégek (csonttollúak,² keresztcsőrűek,³ fenyőpintyek, pirókok, fenyőrigók, sarki récék és bűvár-madarak) nagy számában is megnyilatkozik.

A tágabb táj magja kétségtelenül a Sárrét—Velencei tó vidékének nyugat—kelet irányú tengelye. A két madártanilag rokon táj által alkotott széles kapuban a székesfehérvári Sóstónak jut az összekötő, pihentető és átcsoportosító szerep. A Sárrét—Sóstó—Velencei tó együttes tája őszerejű életterületével nagy vonzó központ, amely letelepedésre, vagy sűrű látogatásra készíti a madár-vándorokat. Figyelemreméltó azonban a megye északi tájának, a Bakony—Vértes erdeinek közelléte, valamint az, hogy a megye vízfolyásai szinte kivétel nélkül észak—déli, tehát az említett tengelyre merőleges irányban futnak. Ezek a hosszú völgyek a madár-forgalom fontos útvonalai és a szűkebb értelemben vett székesfehérvári táj madárvilágának nem egy tagja ilyen úton kerülhetett hozzánk.

A tágabb és szűkebb székesfehérvári táj.

A szűkebb fehérvári táj madártani szempontból tehát erős természetes életterek gyűrűjében áll, a faunisztikai mozgólódások, ide taszító és ide vonzó hatások, átcsoportosulások számos lehetőségével.

*

Mindenütt, ahol civilizált élet folyik, így a városi tájban is az eredeti természeti viszonyokkal a kisebb nagyobb összeütközés elkerülhetetlen. Dr. Otto Schnurre szerint¹ az ember a madártól ugyan sok fészkelési alkalmat rabolt el, s hatott zavaróan életére, de sok új fészkelőhelyet és megélhetési lehetőséget is adott számára. Székesfehérvárt is egyes fajok (fekete rigó, csicsörke, posztáták, galambok, harkályok) behúzódtak a városba: kertekbe, ligetekbe s így a vidék elnéptelenedését (**rural depopulation**) okozzák. E madarak zöme, kivéve a balkáni kacagógerlét, eredetileg

erdőtáji madár, feltehetjük, hogy ezek a megye északi hegytájairól húzódtak be a városba. A balkáni kacagógerle, ez a tipikusan „városias” madár pedig a Dunán, majd a Mezőföldön át jutott hozzánk.

A civilizációnak és az eredeti természeti viszonyoknak említett sűrűsége érdekes problémákat vet fel és városunkban egyúttal alapját adja a következő tárgyalási beosztásnak:

I. Természetes életterek

1. Sóstó
2. Sárrét

II. Kultúrbehatások életterei

1. A tulajdonképpeni város: fasorokkal, parkokkal, kertekkel (pl. Erzsébet liget, Püspökkert, valamint a falusias részletek, tornyok, elhagyottabb épületek és padlásaik).
2. A város perifériális részei: Szőlőhegy, a Sóstót övező vidék, a temetők, Úttörőház, illetve a volt Rózsáskert környéke.
3. A várostól távolabb eső téglagyári gödrök, abai úti remisz,

I. Természetes életterek

1. Székesfehérvár természetes madártani alkatának legjellemzőbb része a **Sóstó**. Történeti nyomai a múltba vesznek. Mai 5—600 holdnyi területét régi térképeink nagyobbak ábrázolják. Volt idő (1710), amikor a sóstói rákászatot, halászatot és vadászatot (itt elsősorban víziszárnyasokról lehetett szó) bérbeadták, sőt külön intézősége volt a Sóstónak. Palugyay Imre írja⁶ a Sóstóról: „... és sok közönséges halfajok is, nem különben vadrécék, foglyok, és sok egyéb szárnyas vadak találtaknak”. Ilyenformán a Sóstónak mindig megvolt a madártani jelentősége. Mutatja ezt, hogy a magyar madártani irodalomban is szerepel. Chernel István, az első korszerű magyar madártani mű szerzője 1887-ban járt itt és Szikla Gábor közlése nyomán említi is a Sóstót, mint a fülemüle-sitke egyik lelőhelyét.⁷

A Sóstónak vízgyűjtő területe nincs. A sekély tómedret a közvetlen környékére és a felületére hulló csapadék táplálja. Vízállásában ezért igen nagy eltérések mutatkoznak. Ennek pedig mindenkori függvénye a rajta kialakuló szerves világ.

Az utolsó 25 esztendő madártani jellegének rögzítése végett kísérjük nyomon a tó életét az utóbbi évtizedekben.

A szakirodalom nem tudott eddig arról, hogy a Sóstón nyári lúd (**Anser anser. L.**) is fészkel. Chernel István írja régebben, hogy a nyári lúd a Velencei-tavon, a Fertőn, Ecsedi lápon és más ősmocsarakban fészkel még.⁸ Ebben a beállításban Sóstónk bizonyos madártani fémjelzést kap, mert 1930-ban fészkel itt egyetlen pár nyári lúd. Sajnos a madarakat ugyanabban az évben lelőtték. Feltehetően Velencei-tavi áttelepülésről lehetett szó. Másik nem kevésbé fontos adat, egy pár vörösnyakú vöcsök (**Podiceps griseigena griseigena. Bodd.**) sóstói fészkelése.⁹ Chernel István említi idézett munkájában,¹⁰ hogy 1892 előtt a dinnyési „alsó förtő”-ben több pár fészkel. Ez a terület légvonalban kb. 10 km-re esik a Sóstótól. Nem lehetetlen, hogy 1930-ban az ottani állomány leszármazottai fészkeltek a Sóstón. Volt idő, amikor a Sóstón haltenyésztéssel kísérleteztek. A betelepített halállomány maradványa még el tudott tartani néhány vörös gémet (**Ardea purpurea purpurea. L.**) is.

Az elmúlt 25 év egyik legszárazabb esztendeje 1935. volt. Ebben az évben a tó madárvilága szokatlanul szegényesnek mutatkozott. Annál virágzóbb életű volt 1936-ban, amikor a tó egyik legmagasabb vízállását érte el. Több madártani író szerint¹¹ a magas vízállás kedvezőtlenül befolyásolja a fészkelést — így a Velencei tónál is —, a Sóstóhoz hasonló kis mocsarak azonban új életre kelnek ilyenkor. Természetesen ez is a helyi viszonyoktól függ, a szegedi Fehér tónál például az 1955-ös magas vízállás nem kedvezett a fészkelésnek. 1936-ban a tó medencéje szinte túltelített volt. A vízimadarak életében bizonyos kényszerhelyzet keletkezett, amely új megvilágításba helyezi az egyes fajok természetrajzát. Elsősorban a Sóstóra annyira jellemző szárcsákra (**Fulica atra atra. L.**) vonatkozik ez. 1936-ban 50-nél több pár szorongott a tavon. Régebben még több lehetett, mert a tóhoz vezető egyik út ma is a Szárcsa utca nevet viseli. Az említett évben a tó közepén csak néhány négyzetméternyi csupasziget állt ki a vízből. Itt valósággal fókamódra hemzsegték a szárcsák. Közöttük megfértek a környező parasztházak kacsái is.

Miben állt az említett kényszerhelyzet? Táplálkozásuk nem volt probléma. A tóval kapcsolatos városi szennyvíz medence, amelyben sok a hulladék, gazdag a növény és rovarvilág. A magas vízállás miatt azonban a növényzet egyideig nem tudott a víz fölé nőni. A legtöbb helyen legföljebb „borostás” volt a tó felszíne. Mint a Velencei tó esetében másutt hangsúlyoztuk: valamely madárfajnak megtelepedésében bizonyos területen nem a táplálék közelléte, hanem a fészkelésre technikailag és környezetiileg alkalmas hely a döntő.¹² A szárcsák a szűkös fészkelőhelyekért, sőt a fészkelési anyagért is küzdelmet folytattak egymással.

1936 után újra csökkent a vízállás, úgy hogy 1938-ban száraz lábbal lehetett keresztül-kasul járni a tómederben. Ez az eset a Sóstó „előkelő” rokonaival: a Velencei tóval és a Fertővel is megtörtént már.

A Sóstó állandó lakói a kis nádi énekesek, mert ezeknek nincs szükségük nagyobb, összefüggő vízterületre. A második világháború és az 1945 utáni idők átalakító munkálatai a sóstói sporttelep környékén — a nagy részben csapadékvízviszonyoktól függő madárállománybeli ingadozásoktól eltekintve — a Sóstó életében nem jártak a korábbi viszonyokat lényegesen módosító következményekkel.¹³

Összegezve az utolsó 25 év megfigyeléseit, a Sóstón fészkelő madártársaság megfelelő vízállás és jólsikerült tavaszi vonulás esetén a következők bizonyult: vörösnyakú vöcsök, kis vöcsök, cigányréce, tőkésréce, nyári lúd, guvat, haris, kis vizicsibe, pettyes vizicsibe, vizityúk, szárcsa, pocgém, szürke gém, búbos vöcsök, bölömbika, gólyatölcs, vörösgém, fácán, fogoly, barna rétihéja, kakuk, nádissármány, sárga billegető, szakállas cinege, nádírigó, cserregő nádiposzáta, fülemüle-sitke, nádi tücsökmadár, déli kékbegy. Ebben a társaságban feltűnő a rétségi lakók

(bibic, cankó stb.) hiánya, amelyeket más mocsaraknál megszoktunk. Ennek oka, hogy a Sóstó nem megy át rétségekbe, hanem viszonylag magas partokban végződik, illetve települések szegélyezik. A Sóstó jelentőségét a madarak mozgási körzete adja meg, mert jól beleillik a közeli Velencei tó és a Sárrét által alkotott mocsárjellegű hálózatba.

2. A Sárrét csak mint a szűkebb fehérvári tájba való beszögellés jön tekintetbe, legnagyobb kiterjedése kívül esik a szűkebb fehérvári tájon. De a tájalkotásban ez a kistó részvétel is igen fontos adatot szolgáltatott Székesfehérváron keresztül az egész magyar madártannak. Itt sikerült ugyanis bebizonyítani Radetzky Dezsőnek és munkatársának, Máté Lászlónak, a nagy póling első hiteles fészkelését 1928-ban.¹⁴ Ez a terület a városból kivezető móri műúttól nyugatra, Csór irányába, illetve a volt Kalló-malom—Hosszútemető vonalától északra, Moha irányába húzódó nedvesebb rétségeket foglalja magába. E vidékről több, érdekes fészkelési adatunk van, amelyre a Függelékben fogunk utalni, más területre vonatkozó utalásokkal együtt.

II. Kultúrbehatások életterei

1. A tulajdonképpeni városban madártani szempontból tekintetbe jövő területek közül az **Erzsébet liget** (Halesz) volt a legérdekesebb réteg-ződésű elsethely. Sajnos a második világháborúban néhány öreg fa kivételével elpusztult. A liget egyes fáinak vastagsága 120 évnél is régebbre tette életkorát. A több mint 20 évvel ezelőtti nagyarányú bokorirtás nem vált előnyére a fészkelés szempontjából. Mégis, az Erzsébet liget szinte óriási madárkalitkának illett be aránylag kis területen összesűrűsödött, változatos madáregyüttesével. Fokozta a betelepülést a Magyar Ornitológusok Szövetsége fehérvári körzetének 1928—29-ben lebonyolított nagy madárvédelmi programja. Ennek keretében a liget közel 100 Radetzky-mintájú faodut és egy nagy madáretetőt kapott.¹⁵

Ma és jó ideig még csak történeti adatként említhetők az alábbi, 1945. előtt ott fészkelő madarak: örvös galamb, gerle, erdei fülesbagoly, kuvik, nyaktekeres, nagy fakopáncs, kis fakopáncs, zöld küllő, szalakóta, búbos banka, szürke légykapó, csóka, vetési varjú, aranymálkó, házi és mezei veréb, erdei pinty, zöldike, kenderike, tengelic, csicsörke, barázdabillegető, kerti fakusz, csuszka, széncinege, kékcinege, barátposzáta, kerti poszáta, geze, feketerigó, kis fülemile. Összesen: 31 faj. Ebben a madáregyüttesben néhány új jövevény is van. Elsősorban a csicsörke, amely mintegy 20 éve honos városunkban. A csicsörke hazai elterjedésével Schenk Jakab nyomán¹⁶ a kutatók egész sora foglalkozott. Ma már tudjuk, hogy hazánk ÉNY-i, NY-i és ÉK-i tájairól ereszkedett le ez az előhegységi kis madár. Fejér megyében Szikla Gábor már 1866-ban észlelte, de megyei fészkeléséről az első hiteles adatot Radetzky Dezső közölte Tárnokról, 1920-ban. Ma városunkban elég gyakori fészkelő, főleg a nagyobb gyümölcsösökben, szőlőkben. Ugyancsak mintegy 20 éve honos a fekete rigó, amely eredetileg szintén erdőtáji madár. Első adatunk városi megtelepedéséről 1860-ban Frankfurt a. Main-ból való. A gerlefafajok megtelepedése is az utóbbi évtizedek mozgalma. Különösen a gerlére, örvös galambra, de főleg a balkáni kacagógerlére kell itt gondolni. Utóbbival még foglalkozni fogunk.

Az Erzsébet-liget leírt jellegéhez sokban hasonló volt a **Lövöldekert**

(ma szovjet hősi temető). Itt is történtek madárvédelmi intézkedések a 30-as években (kb. 50 db. faodu, és egy madáretető kihelyezése). Azonban kisebb kiterjedése és gondozottabb volta, a korábbi polgári lövészetek miatt, madárállománya fajban és egyedszámban kisebb volt. Az Erzsébet ligetétől eltérő madárelem nem volt benne. Ha az Erzsébet liget háborús pusztulását nem tekintjük, a Lövöldekert mutatja a legtöbb változást korábbi állapotához képest. Ezek a változások már jóval 1945 előtt megindultak. A 20-as évek táján még csaknem az egész kertet kőfal vette körül. Egyetlen épület állt benne (egy zenekari kioszkon kívül): a Polgári Lövölde, az Erzsébet utca nyílásával szemben. A 30-as években északkeleti sarkában sportcsarnok, déli szélén a jelenlegi általános iskola épült. Ugyanakkor a kőkerítést lebontották. Így kultúrpark jellege fokozódott, élővilága viszont szegényedett.

A magánkertek közül legnagyobb a **Püspökkert**. Madárállománya hasonló az Erzsébet-ligetéhez, de háborítatlanabb és a legérdekesebb fehérvári madárjövemények, a balkáni kacagógerlének egyik letelepülő pontja.

A balkáni kacagógerle (**Streptopelia decaocto. Friv.**) a 30-as évek derekán ékelődött városunk madárvilágába. Hazánkban is csak a 30-as évek elején figyelték meg az első példányokat. Mindenképpen új szint jelentett a magyar madárvilágban; nem csoda, hogy egész irodalom fejlődött ki körülötte. Jellemző a madárvilágban is folyó állandó változásokra, hogy hazánk és benne megyénk, az utóbbi években még egy új honossal, a szerezsensírállyal (**Larus melanocephalus. Temm.**) bővült. Az első fészkaljat Rétság táján Máté László fehérvári oológus találta meg.

A balkáni kacagógerle (**Streptopelia decaocto. Friv.**) a 30-as évek demre foglalkozott. Ő már 1834-ben találkozott vele, de még a Balkánon¹⁷ és le is írta mint a közönséges kacagógerle (**Streptopelia risoria. L.**) törzsalaknak egyik fajtáját: **Columba risoria var. decaocto** néven. Később, különösen Reiser kutatásai nyomán a madárnak ez a rendszertani értékelése módosult. Így aztán dr. Hans v. Boetticher is azt vallja, hogy a balkáni kacagógerle nem tartozik a **Streptopelia risoria** fajtakörébe. Ez azt jelenti, hogy ne kíséreljük meg egyenes ágon kapcsolatba hozni a balkáni gerlét a nálunk is kedvelt kalitkamadárral, a házi kacagógerlével. **Frivaldszky** említett tudósítása hazai vonatkozásban akkor lett időszerű, amikor dr. Nagy Jenő bevezette a balkáni kacagógerlét a magyar madártani irodalomba.¹⁸ Az első példányt 1932-ben **Berettyóújfaluból** kapta: 1934-ben **Wahl Ignác** Apatinból jelezte az új jöveményt.¹⁹ Monorról hivatalosan 1935-ben írta le **Kleiner Endre** dr. „madárvilágunk rejtélyes tagját”. Mindeddig nincs szó dunántúli megjelenéséről. Megfigyeléseink révén abba a helyzetbe kerültünk, hogy az első dunántúli — székesfehé-

vári előfordulásáról hírt adhattunk, 1936-ban.²⁰ Már akkor megjegyeztük, hogy meg lehet figyelni e madár délkelet—északnyugat irányú fokozatos előretörését. Valóban az említett **Berettyóújfalu—Monor—Apatin—Székesfehérvár** vonalhoz csatlakozott a **Kalmár Zoltán** dr.-tól **Budafokról** 1937-ben és **Kleiner Endre** dr.-tól **Komáromból** ugyancsak 1937-ben közölt előfordulás. Ezt az északnyugati előretörést a továbbiakban megerősítette **Lovassy Sándor** 1936-ban észlelt adata **Keszthelyről**.²¹ Később, **Vasvári Miklós** említi megjelenését **Wiener Neustadt**-ban, ami jól beleilleszkedik a jelzett irányba.²² **Budapestről** a 40-es évek elején **Dorning Henrik** említi, majd később tért hódított a **Tisza** mentén és elterjedt a **Tiszántúlon** is.

Ebben a vázolt elterjedés-menetben érdekes a terjeszkedésnek délről kiinduló, kezdetben egészen enyhe, északnyugati irányú sávja, **Monor** iránnyal, ez a sáv aztán **Székesfehérvár** és **Komárom** szélességében hirtelen nyugatra fordul. Az első irányt alföldi, a másik irányt dunántúli fázisnak lehet nevezni, amelynek alapját a **Duna** átlépésének ténye és az évszámokban mutatkozó folyamatosság adja meg. Ugyanakkor az elterjedés természetes lefolyásának látszik, ellentétben azokkal a véleményekkel, amelyek szerint ennek a madárnak hazai megtelepedése **bolgár kerteszeknek**, vagy ezek fogságából kiszabadult példányoknak volna köszönhető.

Fehérvári madaraink természetrajza általában megegyezik a szakírók megfigyeléseivel. Noha sorsukat az emberi településekhez kötötték, mégis rendkívül óvatosak az először látott személlyel szemben. Akiket megszoktak, azok hívására szinte előjönnek. Inkább a város kertés — falusias környezetében, a baromfi- és egyéb ólak körül tanyáznak, és a baromfiak után maradt hulladékra szállnak. Kora hajnaltól hallatják repülés közben is, mély melankolikus hangjukat. Fészkelésre a magas fákkal rendelkező belsőbb ligetekbe, kertekbe vonulnak, de találunk fészket esőcsatornára építve is. Télen is itt maradó madarak.

2. Mint előbb már láttuk, a szűkebb fehérvári táj megalkotásában a **Velencei hegység** is részt vesz, ennek gránitnyulványa a **Szőlőhegy**. Általában kertés településű kultúrtáj, ennek minden tartozékával és madártani következményeivel, illetve a következő madártársasággal: csicsörke, zöldike, erdei pinty, kenderike, hantmadár, töviszúrógébics, búbospacsirta, veréb és fecskéfajok, búbosbanka, aranymálkó, szén- és kékcinege, barázdabillegető, közönséges poszátafajok, erdei fülesbagoly, kuvik, vörös vércse, balkáni kacagógerle. **Szikla Gábor** érdekes adata a múlt század végéről: az egyik prэшházban kövirigó fészkel.

Általában ez a táj széleiben már érintkezik azokkal a tájelemekkel, amelyeket a tágabb fehérvári táj forgalmához fűztünk. Így aztán már gyakoribb vendégek a **Szőlőhegy** levegőterében a hegyekről leereszkedő, zsákmányra vadászó kisebb nagyobb ragadozók is.

Igazi kultúrhatásra kialakult élettér volt a **Sóstói-sétány** körüli liget is a temetőkkel. A liget hosszan körülölelte a Sóstót a nyugati oldalán. Ennek a fás-bokros térségnek a kialakítása a múlt század első évtizedeire esik (1821.), amikor „... a Sóstó mellett lévő haszontalan Fundus fák-
kal kiültetni rendeltetik.”²³ Városunk polgársága tehát már abban az időben is törődött a kultúráltság ilyen irányával is.

A Sóstói sétány egyike volt az 1928. évi madárvédelmi tevékenység színterének. Itt is közel száz fészekodu, és egy etető kihelyezés történt. **A második világháború után korábbi jellege ennek a területnek is megváltozott.** Eltűntek a nagyobb fasorok és facsoportok, egy részletét újabb futballpályának hasították ki, s így madárvilága lényegesen szegényebb lett. Ma kissé elhanyagolt bokros-cserjés terület. Madárvilágának minőségi és mennyiségi színezete az Erzsébet ligethez volt hasonló a csuszka, fakusz, kerti rozsdafark, örvösgalamb és a csóka kivételével, viszont új elemként a tövisszúrógébics, cigánycsuk és a dolmányos varjú szerepelt.

3. A kultúrhatású életterek között legérdekesebb és legeredetibb kialakulású a várostól távolabb eső **téglagyári vizesgödörök** madárvilága. Rejtett életük feltárása a magyar szakirodalom számára is újdonság volt a 30-as években történt vizsgálatuk idején.²⁴ Létezésükre addig csak elvétve történt utalás.²⁵ Jelentőségük értelmezéséhez előre kell bocsátani, hogy a különböző országokban egyre több őstermészeti területet, rezervátumot hasítanak ki a művelt tájban az ősalapot megőrzésére. Hazánkban 1945 után nagy mértékben gyarapodtak a rezervátumok. A téglagyári gödörök kapcsán azonban azokra a területekre akarjuk a figyelmet felhívni, amelyek egyrészt a maguk névtelenségében²⁶ is igen fontos rezervációs jelleggel tűnnek ki és az országban elfoglalt összterületük megközelíti a hivatalos rezervátumokét, másrészt: ezek egyáltalában nem eredeti állapotú területek, mert létrejöttük egyenesen a technikai és gazdasági kultúrával kapcsolatos. Ide soroljuk többek közt szerte az országban a mesterséges halastavakat, a töltésföld nyerése céljából kiásott és elmo-
csarasodott mélyedéseket, a fásított területeket, a növekvő mezővédő erdősávokat, a csatornák mentét és a téglagyárak művelésén kívül hagyott területeit. Ezeknek a helyeknek az élete másodlagosan alakult ki, s így igen érdekes a keresztmetszetük a környezettel való összehasonlítás tekintetében. Ezeket a területeket közelebbről „**kultúrbiotop**”-oknak lehetne nevezni. A kultúrbiotopok madártani rétegződése sajátságos. Mivel pedig — tudomásunk szerint — a szakirodalom az ilyen területekkel kiemelten még nem foglalkozott, helyénvalónak látszik, hogy a típus kialakulását a székesfehérvári téglagyárak területén végzett vizsgálataink alapján bemutassuk.

Képzelnék el azt a valóságban sokszor megtörtént esetet, hogy egy eredetileg mezőgazdasági művelés alatt álló területen a talaj speciális

alkalmassága, illetve a szükséglet miatt téglagyári üzemet létesítenek a legkülönfélébb üzemi épületekkel, de lakóházakkal is a dolgozók számára. Megkezdődik a föld kitermelése az addig sík területen. Bizonyos mélységen túl azonban a kitermelést nem lehet folytatni, mert megjelenik és állandósul a talajvíz, amelyhez időnként a csapadék is járul. Emiatt a téglakészítésre alkalmas föld kitermelése most már csak horizontálisan folytatódhat. Ez utóbbi azonban csak az erre kijelölt terület határáig terjedhet, mert azon túl mindenütt mezőgazdasági művelés alatt álló területek következnek. Elérkezik tehát az az idő — esetleg már néhány évtized múlva — amikor a föld kitermelésének meg kell szűnnie és előttünk áll egy kisebb-nagyobb vízfoltokkal, meredek és omladékos partokkal, földhátakkal és apró szigetekkel tarkított terület, amelyet a mi vidékünkön „kubikgödör”-nek neveznek.

Ez a nyers terület már az első pillanattól kezdve a szabad természet formáló tényezőinek hatása alá kerül. Működésük eredményeképpen az éles formák eltompulnak és előbb egy jellegzetes, a környezettől több tekintetben elütő növényvilág alakul ki. Ezzel párhuzamosan halad azoknak a gerinctelen és alsórendű gerinceseknek a megjelenése, amelyek éllete a vizes környezethez és a megfelelő növényzethez kapcsolódik.

Kialakulnak a madarélet feltételei: a fészkelés növényzeti lehetőségei és a táplálóterület egy része.

Kérdés, hogy a volt kultúrtájban így másodlagosan kialakult élet térben — a kultúrbiotopban — milyen madarak települtek meg, illetve ezzel kapcsolatban milyen megfigyelésekre, összehasonlításokra nyílt alkalom.

Vizsgálataink és gyűjtéseink alapján a székesfehérvári téglagyári területeket — a kubikgödöröket — a következő madárfajok népesítették be: tókésréce, guvat, pettyes vizicsibe, vizityúk, szárcsa, pocgém, fácán, gerle, vörös vércse, erdei fülesbagoly, kuvik, kakuk, nyaktekercs, zöld küllő, búbos banka, füstifecske, parti fecske, szürke légykapó, tövisszúrógébics, kis örgébics, aranymálkó, mezei- és házi veréb, zöldike, tengelic, magyar nádissármány, barázdabillegető, búbospacsirta, mezei poszáta, nádírigó, foltos nádiposzáta, nádi tücsökmadár, hantmadár, cigánycsuk, déli kékbegy. Összesen 36 helytfészkelő faj, egyesek aránylag nagy egyedszámmal (pocgém, nádírigó).

Ha ezt a madáregyüttest a rendszertani profil szempontjából nézzük, megállapítható, hogy nagy vonásaiban és főbb típusaiban a nagyobb kategóriák képviselője megvan. Úszók, gázlók, tyúk és galambfélék csak ízelítőt adnak ugyan, de az énekeseket aránylag sok faj képviseli. Tanulmányos az is, hogy a felsorolt madárfajok ilyen helyen nagyfokú alkalmazkodást mutatnak s így egy távolabbi perspektíva szempontjából fajuk

fennmaradása biztosítottabb a konzervatív, az őseredeti körülményeket igénylő fajokénál. A legtanulságosabbnak és legjellegzetesebbnek azonban a kultúrbiotopok madártani alkatában megmutatkozó **zsúfoltság** látszik. Mert amikor néhány száz négyzetméternyi területen 36 madárfaj él, több faj esetében jelentékeny egyedszámmal, akkor valóban zsúfoltságról van szó, természetesen a környező nagy területhez képest. Ennek a zsúfoltságnak egyik okát a környező mezőgazdasági területek elszigetelő, illetve egy nagy területen egyedüli élethely felé való taszító hatásában kell keresni. A kultúrbiotopok viszonylagos madárgazdaságát szinte egy negatív alkatú „madárhegy” fogalmával lehet összehasonlítani. Ha a madárhegy értelme az, hogy egyébként nagy területen csak: kis, markáns objektum alkalmas a fészkelésre, és ez ott nagy tömegben történik, akkor hasonló a helyzet a kultúrbiotopok e típusánál is.

A zsúfoltság másik oka — érdekes módon — nem a táplálkozási, hanem a fészkelési viszonyokkal kapcsolatos, ahogyan a Sóstónál láttuk már. Itt is a környező mezőgazdasági tájak a kultúrbiotop madarai tekintélyes részének táplálékot nyújtanak ugyan, de buvó és fészkelő helyet messze vidéken csak kultúrbiotopban találnak, elég nagy változatosságban. A téglagyárak esetében: lakóházi környék kerttel, gyümölcsfákkal; szétszórtan a téglagyár területén egyes fák vagy facsoportok, bokrok, gázosok, az épületek padlása, a téglaszáritók tetőzete, meredekebb partok és maga a foltokra osztott víz, növényzetével.

A zsúfoltság következménye, hogy a birtoklási körzetek megkisebbednek, sokszor egészen összezsugorodnak és bizonyos bioszociológiai kényszerhelyzetek támadnak. Megfigyeltünk egy, a nádasba szorult, és a nádirígó módjában megépített töviszúró gébics fészket (7 tojással) a víz színétől 50 cm-re, ugyanabban a nádcsomóban az előbbi fészkek alatt 30 cm-re egy szárcsa fészket. E két faj rendes körülmények között sok kilométerre él egymástól. Máskor ugyancsak a zsúfoltság miatt, le kell mondani a fészkek elrejtéséről. Ez több esetben szokatlan exponáltságra vezet. A nádi rígó fészkek helyenként szinte telepeket alkotnak, könnyen megtalálhatóak a kakuk számára. Különösen feltűnő a pocgémek nagy száma. 1937-ben egyetlen téglagyár területén 14 fészket találtunk, megvakva tojásokkal. Ehhez hozzávehetünk több meg nem talált fészket, úgyhogy a pocgémek esetében igen nagy az arányszám. Ez a legfeltűnőbb jelenség ebben a kultúrbiotop típusban és még élesebb megvilágítást kaphat ez a körülmény a Velencei-tóval való összehasonlításban, ahol óriási területen, abszolút értelemben is nem túl sokkal több pocgém fészkel. Figyelemre méltó a kakukok nagy száma is. Ennek az a magyarázata, hogy a leírt területen egyes fák is találhatóak (lesés) és az énekesek száma viszonylag nagy.

A kultúrbiotop iránt tehát, mivel a hivatalos rezervátumok fenntar-

tása nem kis mértékben pénzkérdés, nem lehetünk közömbösek. Ezek névtelenül és mozaikszerűen ugyan, de értékes tartalékként kapcsolódnak a magyar madárállományhoz. Ugyanezért fontos a többi, már tárgyalt kultúrhatású élettér. Jelentőségük a jövőben emelkedni fog. Fontosak elvi jelentőségük miatt is, mert a kultúra következtében, vagy a már kultúr-tájban másodlagosan kialakult („visszaalakult”) oly élethelyekről van szó, amelyek létüket közvetve, vagy közvetlenül a termelésnek köszönhetik. Végül mint az eredeti természeti viszonyoknak kultúrhatás által visszamutatott tükörképei, sok biológiai érdekességet rejtenek magukban. Fontos, hogy kutatóink kiterjesszék vizsgálataikat ezekre a névtelen rezervátumokra is.

Függelék

Az utolsó 25 évben a szűkebb értelenben vett székesfehérvári táj madárvilágát a következő helytfészkelő fajok adták. (A nomenklaturában az Aquila 1939. évfolyama szerint jártunk el.)

1. **Dolmányos varjú.** *Corvus corone cornix*. L. (Fűzfás környező réteken.)
2. **Vetési varjú.** *Corvus frugilegus frugilegus*. L. (Püspökkert, Abai-úti remiz, Erzsébet liget. Időnként, kis kolóniákban.)
3. **Csóka.** *Coloeus monedula spermologus*. Vieill. (A ciszterci templom tornyában kisebb kolónia.)
4. **Szarka.** *Pica pica pica*. L. (Dülőutak fasorai.)
5. **Aranymálinkó.** *Oriolus oriolus oriolus*. L. (Erzsébet liget, Sóstói sétány, temetők, nagyobb magánkertek, Szőlőhegy.)
6. **Tengelic.** *Carduelis carduelis carduelis*. L. (Ligetek, temetők, kevésbé forgalmas utcák vadgesztenye fasorai, Úttörőház parkja, magánkertek elhagyottabb részei.)
7. **Kenderike.** *Carduelis cannabina cannabina*. L. (Szőlőhegy sövényei, temetők bokrai.)
8. **Zöldike.** *Chloris chloris chloris*. L. (Ligetek, temetők.)
9. **Csicsörke.** *Serinus canarius serinus*. L. (Nagyobb gyümölcsösök, Szőlőhegy.)
10. **Erdei pinty.** *Fringilla coelebs coelebs*. L. (Erzsébet liget, Sóstói sétány, temetők.)
11. **Házi veréb.** *Passer domesticus domesticus*. L. (Mindenütt.)
12. **Mezei veréb.** *Passer montanus montanus*. L. (Szőlőhegy, falusias részletek.)
13. **Sordély.** *Emberiza calandra calandra*. L. (Környező nedvesebb kaszálók.)
14. **Magyar nádisármány.** *Emberiza schoeniclus stresemanni*. Steinbg. (Sóstó, patakot kísérő kisebb nádfoltok.)

15. **Búbos pacsirta.** *Galerida cristata cristata*. L. (Szántóföldek, dülő-utak, legelők.)
16. **Mezei pacsirta.** *Alauda arvensis arvensis*. L. (Szántók, legelők.)
17. **Parlagi pityer.** *Anthus campestris campestris*. L. (Fövényi legelő, „sistag”, vágóhídi dülő rétfjei.)
18. **Erdei pityer.** *Anthus trivialis trivialis*. L. (Abai uti remiz.)
19. **Sárga billegető.** *Motacilla flava flava*. L. (Sárréti részleg.)
20. **Barázdabillegető.** *Motacilla alba alba*. L. (Téglagyári épületek padlásai, szárítói, fatelepek.)
21. **Kerti fakusz.** *Certhia brachydactyla brachydactyla*. Brehm. (Erzsébet liget.)
22. **Csuszka.** *Sitta europaea caesia*. Wolff. (Erzsébet liget.)
23. **Szécinege.** *Parus maior maior*. L. (Ligetek mesterséges odvai-ban is.)
24. **Kék cinege.** *Parus coeruleus coeruleus*. L. (Erzsébet liget.)
25. **Keleti barkós cinege.** *Panurus biarmicus russicus*. Brehm. (Sóstó.)
26. **Kis örgébics.** *Lanius minor* Gm. (Úttörőház, dülőutak fái.)
27. **Töviszuró gébics.** *Lanius collurio collurio*. L. (Sóstói sétány, kubikgödörök, Gaja mente, Szőlőhegy.)
28. **Szürke légykapó.** *Muscicapa striata striata*. Pall. (Ligetek, Úttörőház, Sóstói sétány.)
29. **Fülemile sitke.** *Luscinola melanapogon melanapogon*. Temm. (Sóstó.)
30. **Nádi tücsökmadár.** *Locustella luscinioides luscinioides*. Savi. (Sóstó, Malomcsatorna melletti nádfoltok.)
31. **Nádirigó.** *Acrocephalus arundinaceus arundinaceus*. L. (Sóstó, kubikgödörök, patakok, csatornák mentén.)
32. **Cserregő nádiposzáta.** *Acrocephalus scirpaceus scirpaceus*. Brehm. (Sóstó.)
33. **Enekes nádiposzáta.** *Acrocephalus palustris*. Brehm. (Gaja mentét kísérő csalános partok.)
34. **Foltos nádiposzáta.** *Acrocephalus schoenobaenus*. L. (Sóstó, Malomcsatorna melletti nádfoltok.)
35. **Kerti geze.** *Hippolais icterina icterina*. Vieill. (Erzsébet liget, Lövölde kert.)
36. **Karvalyposzáta.** *Sylvia nisoria nisoria*. Bechst. (Kálló-malom, temetők.)

37. **Barátposzáta.** *Sylvia atricapilla atricapilla*. L. (Püspökkert, Erzsébet liget, Szőlőhegy.)
38. **Kerti poszáta.** *Sylvia borin borin*. Bodd. (Szőlőhegy.)
39. **Mezei poszáta.** *Sylvia communis communis*. Lath. (Árokspartok.)
40. **Kis poszáta.** *Sylvia curruca curruca*. L. (Sóstói temető.)
41. **Fekete rigó.** *Turdus merula merula*. L. (Erzsébet liget, nagyobb magánkertek, Sóstói sétány.)
42. **Kövirigó.** *Monticola saxatilis*. L. (A volt katonai élelmező raktár szellőztető üregében. Máté László közlése. 1950.)
43. **Hantmadár.** *Oenanthe oenanthe oenanthe*. L. (Szőlőhegy.)
44. **Rozsdás csuk.** *Saxicola rubetra rubetra*. L. (Sárréti részleg.)
45. **Cigány csuk.** *Saxicola torquata rubicola*. L. (Kubikgörök, sóstói „sistag.”)
46. **Házi rozsdafarkú.** *Phoenicurus ochrurus gibraltariensis*. Gm. (Magasabb középületek tetőzete, romépületek.)
47. **Déli Kékbegy.** *Luscinia svecica cyaneola*. Wolff. (Kubikgörök, Sóstó.)
48. **Kis fülemile.** *Luscinia megarhyncha megarhyncha*. Brehm. (Erzsébet liget, Sóstói sétány.)
49. **Füsti fecske.** *Hirundo rustica rustica*. L. (Falusias részletek.)
50. **Molnárfecske.** *Delichon urbica urbica*. L. (Falusias részletek.)
51. **Parti fecske.** *Riparia riparia riparia*. L. (A volt Mann-féle téglagyár meredek partjai.)
52. **Bübos banka.** *Upupa epops epops*. L. (Téglagyári épületek, Gaja patak menti odvas fűzek, Szőlőhegy présházai.)
53. **Szalakóta.** *Coracias garrulus garrulus*. L. (Erzsébet liget, Sóstói sétány.)
54. **Zöld küllő.** *Picus viridis viridis*. L. (Sárréti részleg fűzfái, Szőlőhegy, Sóstói sétány.)
55. **Középeurópai nagy fakopáncs.** *Dryobates maior pinetorum*. Brehm. (Szőlőhegy, Sóstó, Erzsébet liget.)
56. **Balkáni fakopáncs.** *Dryobates syriacus balcanicus*. Gengl. et Stres. (Strandfürdő környéke, gyümölcsösök.)
57. **Közép fakopáncs.** *Dryobates medius medius*. L. (Erzsébet liget.)
58. **Nyaktekeres.** *Jynx torquilla torquilla*. L. (Szőlőhegy, Demkóhegy.)
59. **Kakuk.** *Cuculus canorus canorus*. L. (Kubikgörök, Sóstó, Gaja mente.)

60. **Erdei fülesbagoly.** *Asio otus otus*. L. (Téglagyarak épületei, Vágóhídi dülő odvas fái, elhagyottabb szérüskertek épületei.)
61. **Gyöngybagoly.** *Tyto alba guttata*. Brehm. (Templompadlások, tornyok, kaszárnyaépületek padlása.)
62. **Kuvik.** *Athene noctua noctua*. Scop. (Falusias részletek, a sárréti részletek odvas fűzfái.)
63. **Réti fülesbagoly.** *Asio flammeus flammeus*. Pontopp. (Sárréti részleg kaszálójában Máté László találta meg fészekalját 1952. V. 1.)
64. **Kabasólyom.** *Falco subbuteo subbuteo*. L. (Sárréti részleg.)
65. **Kékvércse.** *Falco vespertinus vespertinus*. L. (Abai uti remiz.)
66. **Vörös vércse.** *Falco tinnunculus tinnunculus*. L. (Ciszterci templom és a székesegyház tornyai, rétek odvas fűzei.)
67. **Barna rétihéja.** *Circus aeruginosus aeruginosus*. L. (Sóstó.)
68. **Kékes rétihéja.** *Circus cyaneus cyaneus*. L. (Báránd felé eső réteken.)
69. **Fehér gólya.** *Ciconia ciconia ciconia*. L. (Falusias részletek, volt rózsáskerti fürdő kéménye, Sárpenetele felé eső rétek fűzfái.)
70. **Szürke gém.** *Ardea cinerea cinerea*. L. (Sóstó.)
71. **Vörös gém.** *Ardea purpurea purpurea*. L. (Sóstó.)
72. **Pocgém.** *Ixobrychus minutus minutus*. L. (Kubikgörök, Sóstó.)
73. **Bölgébika.** *Botaurus stellaris stellaris*. L. (Sóstó.)
74. **Nyári lúd.** *Anser anser*. L. (Sóstó.)
75. **Tökés réce.** *Anas platyrhynchos platyrhynchos*. L. (Sóstó, vizenyős rétek.)
76. **Böjti réce.** *Anas querquedula*. L. (Vizenyős rétek.)
77. **Kanalas réce.** *Spatula clypeata*. L. (Fövenyi legelő. Máté László közlése.)
78. **Cigányréce.** *Nyroca nyroca nyroca*. L. (Sóstó.)
79. **Bübos vöcsök.** *Podiceps cristatus cristatus*. L. (Sóstó.)
80. **Vörösnyakú vöcsök.** *Podiceps griseigena griseigena*. Bodd. (Sóstó.)
81. **Kis vöcsök.** *Podiceps ruficollis ruficollis*. Pall. (Sóstó.)
82. **Örvös galamb.** *Columba palumbus palumbus*. L. (Erzsébet liget, fűzfás rétek.)
83. **Gerle.** *Streptopelia turtur turtur*. L. (Szőlőhegy, magánkertek, temetők.)
84. **Balkáni kacagógerle.** *Streptopelia decaocto decaocto*. Friv. (Püspökkert stb. Lásd: elől a szövegben.)
85. **Bibic.** *Vanellus vanellus*. L. (Szántóföldekkel határos vizenyők.)

86. **Piroslábu cankó.** *Tringa totanus totanus*. L. (Sárréti részleg.)
87. **Gólyatölcs.** *Himantopus himantopus himantopus*. L. (Máté László találta fészkelve a kiszáradt Sóstó medrében 1949. VI. 22-én.)
88. **Nagy goda.** *Limosa limosa limosa*. L. (Sárréti részleg.)
89. **Nagy póling.** *Numenius arquatus arquatus*. L. (Sárréti részleg.)
90. **Közép sárszalonka.** *Capella gallinago gallinago*. L. (Sárréti részleg.)
91. **Tuzok.** *Otis tarda tarda*. L. (Sárréti részleg, Fövenyi legelő.)
92. **Guvat.** *Rallus aquaticus aquaticus*. L. (Sóstó.)
93. **Pettyes vizicsibe.** *Porzana porzana*. L. (Sárréti részleg.)
94. **Kis vizicsibe.** *Porzana parva*. Scop. (Sóstó.)
95. **Haris.** *Crex crex*. L. (Sárréti részleg. Sóstó.)
96. **Vizityuk.** *Gallinula chloropus chloropus*. L. (Sóstó, kubikgödörök.)
97. **Szárca.** *Fulica atra atra*. L. (Sóstó, kubikgödörök.)
98. **Fogoly.** *Perdix perdix perdix*. L. (Környező vetések.)
99. **Fürj.** *Coturnix coturnix coturnix*. L. (Környező vetések.)
100. **Fácán.** *Phasianus colchicus*. L. (Rétek, vetések.)

A Függelékben felsorolt fajok fészkelését a székesfehérvári tájban részben saját megfigyeléseink, részben Radetzky Dezső idevágó adatai, illetve Máté László kutatótársunk szóbeli közlései alapján állapítottuk meg.

Jegyzetek

1. A magyar madártani kutatásokban Székesfehérvárnak nem jelentéktelen szerep jutott. Még a múlt század végén Szikla Gábor, a volt főreáliskola tanára kezdte el a madártani vizsgálódásokat és gyűjtéseket, főleg a Sóstón és a Szőlőhegyen. Az első világháború után Radetzky Dezső (1879—1944) kutatásai és gyűjtései, valamint népszerűsítő tevékenysége adtak nagy lendületet a madártani törekvéseknek és e tudomány művelésének. Az a munka, amelyet a volt Fejér megyei községben: Tárnokon a nagy Hermann Ottó megbízásából a jelen század eleji években megkezdett, Székesfehérvárott teljesedett ki. Munkássága nyomán Székesfehérvár a 30-as években a magyar ornitológia egyik jelentős pontjává vált, ahol bel és külföldi kutatók nagy száma fordult meg. Tojásgyűjteményének híre messze az ország határain túl terjedt. Ez a gyűjtemény, amely a második világháború során jelentős kárt szenvedett, a maga idejében a legnagyobb magyar magángyűjtemény volt, mert csaknem hiánytalanul tartalmazta a történelmi Magyarország madarainak tojásait.

Radetzky Dezső sokoldalú munkásságot fejtett ki. Számos szakcikke jelent meg a magyar madártan reprezentatív folyóiratában, az *Aquilában*, majd a *Kócsagban*, a *Természetben*, sőt a helyi sajtóban is. Népszerűsítő előadásokat tartott, elsősorban a varjak szerepéről a mezőgazdaságban, valamint a madárvédelemről. Utóbbinak fontosságát már korán felismerve, a 20-as évek végén nagyobb szabású madárvédelmi programot bonyolított le, amelynek keretében a város ligeteiben többszáz u. n. Radetzky mintájú fészekodu és madáretető került kihelyezésre. Komoly szerepe volt a székesfehérvári Múzeum fejlesztésében is az akkori Múzeumegyesület aktív tagjaként.

Erősen bekapcsolódott a madárgyűrés országosan folyó munkálataiba. Sokszáz madarat gyűrészt meg főleg a Velencei tavon, de szerte a megyében és a városban. Gyűrészt madarai közül többet, távoli országokból visszajeleztek Székesfehérvárra. Fontos eredmény volt a nagy póling (*Numenius arquatus arquatus*. L.) első hiteles hazai fészkelésének székesfehérvári dokumentuma is.

Radetzky Dezső madártani munkásságával egy egész kutatógárdát nevelt fel és a madártani megfigyelők hálózatát építette ki Fejér megyében. Az ő nyomát követők közül a székesfehérvári Máté László és a Baranya megyei Erdősmeckén Agárdi Ede lettek a magyar oológiai kutatások ismert művelői. De a fehérvári származású Horváth Lajos, elismert ornitológusunk, a „Kék vércsék érdekében” c. híres természetfilm egyik alkotója is kapott tőle indításokat.

Székesfehérvárt született meg az a gondolat, hogy a magyar madártant szélesebb társadalmi alapokra kell helyezni, kiépíteni országosan madártani megfigyelőállomások, u. n. madárvárták hálózatát és az eddiginél jobban kell ápolni a nagy, haladó természettudós, Herman Ottó hagyományait. A székesfehérvári előkészítő tárgyalások és szervezőmunka után dr. Navratil Dezső Budapesten alakította meg a Magyar Ornitológusok Szövetségét. (MOSZ.)

Radetzky Dezső székesfehérvári működése idején főleg a Velencei tó madárvilágát kutatta, amelynek legjobb ismertetőjévé vált. Itteni kutatásai teremtették meg számunkra egy összefoglaló tanulmány megírásának lehetőségét a Velencei tó madárvilágáról, amely „Adatok a Velencei-tóvidék madártani viszonyainak ismeretéhez” címmel a Székesfehérvári Szemlében jelent meg. (6, 1936, 72—93) Ugyancsak részben Radetzky Dezső kutatásai nyomán tettünk kísérletet Székesfehérvár madárvilágának ismertetésére. (Madártani vázlatok Székesfehérvárról. Székesfehérvári Ybl Miklós gimnázium Értesítője 1938/39.) A jelen tanulmány ennek a kísérletnek kiegészítését kívánja szolgálni, az utolsó 25 év madártani megfigyeléseinek rögzítésével, annál is inkább, mivel az első publikáció alig hozzáférhető helyen jelent meg.

2. Kócsag (1933) 47.
3. Kócsag (1936—38) 97.
4. O. Schnurre: Die Vögel der deutschen Kulturlandschaft. (Marburg 1921)
5. Fejérmegye 385.
6. Szabad királyi városok leírása. 1 (1853) 135.
7. Chernel István: Magyarország madarai. II. 722.
8. Uo. I. 125.
9. Radetzky Dezső: Kócsag (1932) 56.
10. Chernel I. i. m. I. 26.
11. Kostka László: Aquila (1916) 317.
12. Radetzky Jenő i. m. 76. (1. j. Székesfehérvári Szemle)
13. Helyes lenne, ha az illetékes szervek a fennálló viszonyokat megfelelő rendszabályokkal biztosítanák és a Sóstó városi madárvédelmi

program keretében szervezett természetvédelemben részesülne. Ugyanakkor a tavat gazdaságilag is jobban ki lehetne használni megfelelő halfajok tenyésztésével. A Sóstó megtartása és védelme az egyre fejlődő helyi akvarisztikának és az iskolák biológiai oktatásának is érdekében áll.

14. Radetzky D.: Kócsag (1928) 28.
15. Megemlíthjük, hogy madárvédelmünk 1945 után nagy léptekkel haladt előre. Tanuskodnak erről a rezervációs területek, valamint az 59/1954. (X. 9.) M. T. rendelet a madárvédelemről. A légpuskázások korlátozására azonban még mindig alig történik valami. E helyen újra felvetjük Székesfehérvár madárvédelme újjászervezésének gondolatát. Az idézett rendelet a madarakat állami tulajdonnak tekinti és aláhúzza azok mezőgazdasági jelentőségét.
16. Schenk J.: Aquila (1925/26) 129.
17. Kócsag (1933) 54.
18. Nagy J.: Aquila (1934) 347.
19. U. o. 348.
20. Radetzky J. i. m. 53.
21. Lovassy S.: Természettudományi Közlöny (1938) 229.
22. Vasvári M.: Természet (1938) 263.
23. Fejérmegye 386.
24. Radetzky J.: Székesfehérvári Ybl Miklós gimnázium Értesítője. (1938/39)
25. Kócsag (1936—38) 34., 56.
26. Radetzky J.: Kócsag. (Névtelen rezervátumok.)

MEGJELENTEK:

A. (tudományos) sorozat:

1. Wathay Ferenc énekeskönyve.
2. Fitz Jenő: Kiadatlan Hercules domborművek Fejér megyében.

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

1. Fitz Jenő: Csókakő vára.
2. Fitz Jenő: A székesfehérvári középkori bazilika.
3. F. Petres Éva: Fejér megye rövid története I.
4. Fitz Jenő: Séta a régi Székesfehérvárt.

C. sorozat: Székesfehérvári Szemle

10. kötet, 1955. év.

D. (múzeumi vezető) sorozat:

1. Fitz Jenő: Vezető a középkori romkertben. (Elfogyott.)
2. Vezető az István Király Múzeum kiállításában.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

6. Wathay Ferenc Énekeskönyve.
7. Fitz Jenő: Török erődítések Fejér megyében I.
8. Fitz Jenő: Török erődítések Fejér megyében II.
9. Varga Marianne: Fejér megyei népviseletről.
10. Nagy Lajos: Fejér megye rövid története II.

C. sorozat: Székesfehérvári Szemle

11. kötet, 1956. év.

Az ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI Fejér megye történetére, műemlékeire, néprajzi és természettudományi kincseire vonatkozó tudományos (A. sorozat és Székesfehérvári Szemle) és népszerű (B. és D. sorozat) tanulmányokat közöl.

STIGLER ISTVÁN;

SZÉKESFEHÉRVÁR
NYOMDÁSZATÁNAK
150 ÉVES
TÖRTÉNETE

